

Preliminarni rezultati arheoloških iskopavanja bronzanodopske humke na lokalitetu Ilirsko groblje – kampanja 2004

U radu su prikazani rezultati arheoloških iskopavanja na lokalitetu Ilirsko groblje (selo Bukovac, opština Mionica) koji je istraživao tokom jula 2004. godine. Radi se o nekropoli pod humkama koju čini 9 zemljanih tumula, od kojih je jedan tumul iskopavan u pomenutoj kampanji. Nađene su tri urne sa ostacima pokojnika, koje su kulturno opredeljene u zapadno srpsku varijantu vatinske kulture, dok se hronološki zajedno sa celom nekropolom mogu smestiti u srednje bronzano doba.

Uvod

Lokalitet Ilirsko Groblje nalazi se u ataru sela Bukovac koje pripada mioničkoj opštini. Tokom jula 2004. godine izvršena su arheološka iskopavanja ovog lokaliteta. Istraživanja su obavili polaznici i saradnici seminara arheologije Istraživačke stanice Petnica. Rukovodilac kampanje bio je Vojislav Filipović, rukovodilac programa arheologije u ISP, dok je terenskim istraživanjima rukovodio Andrej Starović, arheolog – kustos Narodnog muzeja u Beogradu.

Lokalitet je konstatovan rekognosciranjem obavljenim tokom 2003. godine, kada je utvrđeno da se radi o nekropoli pod humkama (ukupno 9 humki), smeštenoj na relativno zaravnjenom platou koji se uzdiže severno od potoka Plandište i blago je nagnut ka jug (slika 1).

Najveći broj humki izgleda intaktno, a prema informacijama dobijenim od vlasnika imanja, Jovice Lučića iz sela Bukovac, njihov današnji izgled se razlikuje od ranijeg. Naime, tek odskora imanje se pluzno obrađuje, a prema njegovom sećanju, tumuli su pre početka oranja bili znatno viši i kompaktniji. Sadašnje stanje pokazuje da su humke delimično razvučene, dok je pri tome njihova visina smanjena, te u proseku imaju 1–1.5 m, a prečnici osnova se kreću od 12 do 20 metara. Tumuli su gusto postavljeni, tako da razmak između njih gotovo i ne postoji. Takođe, vlasnik imanja napominje da je prilikom oranja plugom nalazio i vadio krupno kamenje, ali nije sasvim jasno da li je to kamenje bilo deo kamenog plašta, ili se radi o kamenom vencu u osnovi humki.

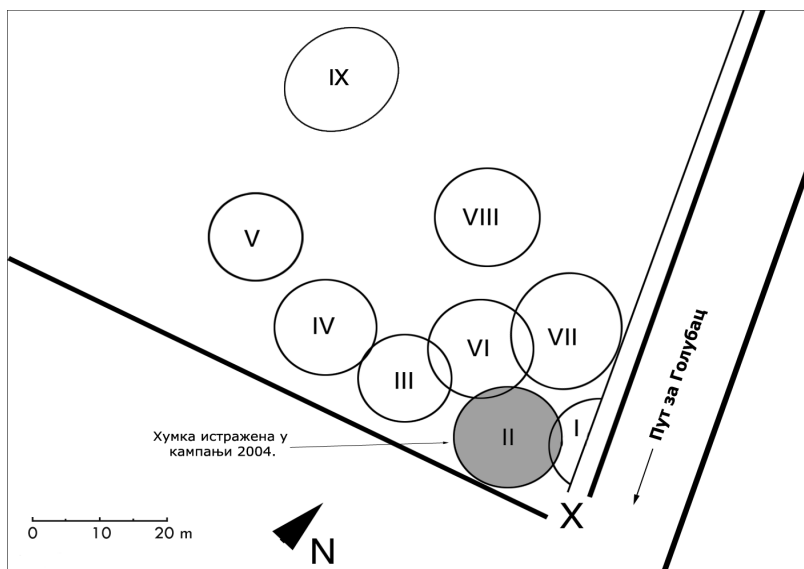
---

*Dorđe Lazić (1985),
Obrenovac, Miloša
Obrenovića 82, učenik
4. razreda
Obrenovačke gimnazije*

*David Bakić (1986),
Beograd, Ilije
Garašanina 19, učenik
3. razreda Filološke
gimnazije u Beogradu*

*Andrijana Sofranić
(1986), Zemun,
Aleksinačkih rudara 6,
učenica 3. razreda
Filološke gimnazije u
Beogradu*

*MENTOR:
Vojislav Filipović, ISP*

Slika 1.
Skica lokalita Ilirsko
groblje u Bukovcu

Figure 1.
Plan of the Illyrian
graveyard site in
Bukovac

Ponovnom, detaljnijom prospekcijom, pouzdano je utvrđeno da se radi o čisto zemljanim tumulima, a rekognosciranjem koje je obavljeno početkom juna 2004. godine (A. Starović i V. Filipović) prikupljen je i značajan broj površinskih nalaza – fragmenata keramičkih posuda, kremenih odbitaka, kao i sitnih komada lepa. Distribucija ovih nalaza na površini (nakon skorašnjeg prolećnog oranja, sa veoma niskim zasadom kukuruza) jasno ukazuje na to da oni potiču iz delimično devastiranih površinskih slojeva nasipa humki.

Značajno je još napomenuti da su dva tumula na nekropoli oštećena – jedan od njih na istoku (označen kao tumul 1), presečen je skoro na pola izgradnjom seoskog lokalnog puta, i drugi južnije od njega (tumul 2), kome je uništena približno jedna petina. Zbog delimičnog oštećenja i moguće dalje ugroženosti lokaliteta odlučeno je da ovogodišnje iskopavanje bude usmereno na tumul 2.

Definicija problema

Većina humki iz perioda srednjeg bronzanog doba vezuje se za porodične grobnice. Pošto su u tumulu 2 nađene tri urne, pretpostavlja se da sve tri pripadaju članovima iste porodice. Jedan od problema predstavlja utvrđivanje vremenskog razmaka između sahrana, a takođe postoji i problem određivanja glavnog (primarnog) groba, tj. groba koji je bio povod za nasipanje tumula.

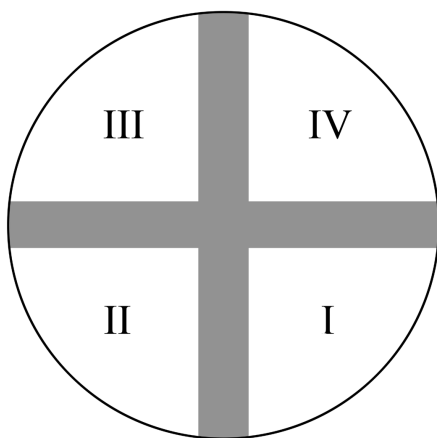
Prilikom ranijih rekognosciranja i istraživanja valjevskog kraja, nisu konstatovana naselja zapadnosrpske varijante vatinske kulture, kojoj, kako pretpostavljamo, pripada ova nekropola. Pronalaskom još jednog groblja ove kulturne grupe, nameće se pitanje gde su živeli i odakle su pristigli

nosioci ove kulture. Milutin Garašanin postavio je hipotezu o transhuman- tim stočarima koji su se sezonski kretali, a pri tome se privremeno zadr- žavali na ovim prostorima, gde su i sahranjivali preminule članove svoje zajednice (Garašanin 1983: 715).

Metod istraživanja

Humka 2 je zemljani tumul, nepravilno elipsoidnog oblika prečnika oko 18 m i svrstava se u red tumula srednje veličine (Lazić 1989: 12-14). Nakon završenog istraživanja, visina tumula u najvišoj tački iznosila je oko 1 m. Treba napomenuti da je tumul bio blago nagnut ka jugu, što je mo- glo, pored oranja, uticati na njegov oblik i kompaktnost.

Tumul 2 je iskopavan metodom krsta sa kontrolnim profilima (slika 2). Umesto metode naspramnih segmenata, rukovodilac terenskih istraživa- nja se opredelio za kopanje susednih segmenata, zato što je južni deo tu- mula 2 presečen seoskim putem. Postavljena je kvadratna mreža 2×2 m, a po potrebi se moglo pristupiti podeli jednog kvadrata na više kvadrata. Radilo se tehničkim otkopnim slojevima, debljine od 10 do 15 cm. Pošto su očekivani metalni nalazi, nakon finog začišćavanja osnove svakog otkopnog sloja svaki segment je bio ispitan metal-detektorom.

Slika 2.
Šema iskopavanja
tumula

Figure 2.
Scheme of mound
excavation

Opis istraživanja

Nakon uklanjanja vegetacije sa segmenta I, pristupilo se njegovom iskopavanju. Radi uočavanja eventualnih promena u strukturi i boji zemlje u kontrolnim profilima, segment I je istražen do nivoa sterilne zemlje (zdravice) pre nego što se počelo sa radom na ostatku tumula. U II otkop-

nom sloju konstatovana je manja nepravilna zona nabijene zemlje u kojoj se nalazila urna 1. U svih pet otkopnih slojeva primećena je veća koncentracija kremenih odbitaka.

Nakon završenog istraživanja segmenta I, pristupilo se iskopavanju susednog segmenta (segmenta II). Tom prilikom uočeno je da segment II, izuzimajući kremen, nema značajnijih arheoloških nalaza.

U segmentu III je uočena zona crvene zapečene zemlje, dok je ostatak segmenta je bez bitnijih nalaza.

U I otkopnom sloju segmenta IV, pronađen je kremenil nalaz za koji se pretpostavlja da je brus, kao i veći broj fragmenata keramike koji su činili urnu 2. U četvrtom segmentu, otkrivena je kremenil strelica sa trnom.

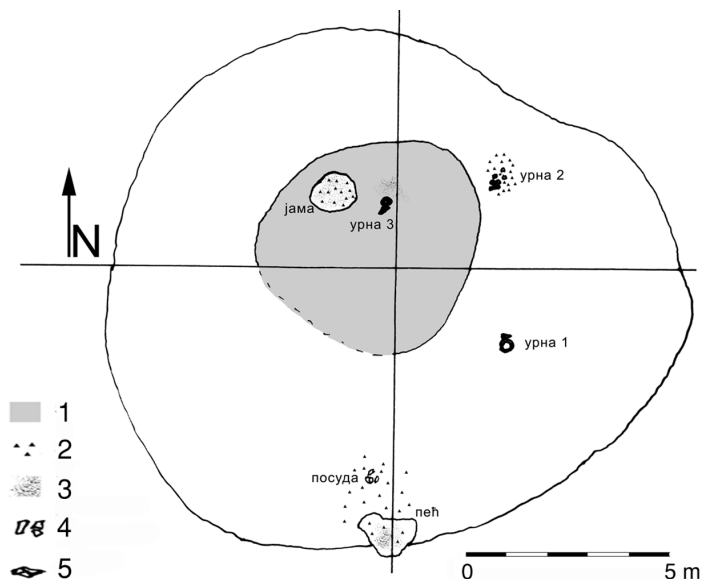
Nakon iskopavanja segmenata, započeto je uklanjanje južnog i severnog kontrolnog profila. U južnom profilu je pronađeno šest fragmenata keramike koji pripadaju istoj posudi.

Rezultati istraživanja

Arheološke celine u tumulu 2

U okviru humke postoji veći broj arheoloških celina, ali se kao najvažnije izdvajaju kontekst urne 1, kontekst urne 2, zona centralnog groba sa urnom 3, kao i zona peći sa životinjskim kostima (slika 3).

Urna 1 je nađena pored platoa, koji je obuhvatao centralni deo tumula, i sastojao se od svetlobraon, tvrde i nabijene zemlje. Urna je zateknuta poklopljena krečnjačkim kamenom, koji bi trebao da spreči rasipanje njenog sadržaja i da doprinese njegovom očuvanju (slika 4a).

Slika 3.
Skica osnove tumula II:
1 – zona centralne platforme
2 – kosti (ljudske i životinjske)
3 – gar i ugljenisano drvo
4 – keramika
5 – kamen

Figure 3.
Archaeological plan of mound II:
1 – central platform
2 – bones (human and animal)
3 – charcoal
4 – ceramics
5 – stone

Urna 2 je veoma plitko ukopana, nađena u fragmentima (verovatno razorena prilikom oranja), dok je njen sadržaj, nažalost, rasut i manifestuje se u vidu zone pepela, gari i fragmentovanih ljudskih kostiju, koje su uzete za antropološke analize.

Zona centralnog groba je kompleksna arheološka celina koja se nalazi u centralnom delu tumula, više zahvatajući njegov severni deo. Tu je konstatovan grob (urna 3), koji se smatra za primarni grob, tj. grob zbog kojeg je nasut tumul (slika 4b). Ova urna je pronađena u zoni pepela, gari i veoma zapečene zemlje. Posebno je interesantna jama, prečnika približno 90 cm otkrivena u zoni centralnog groba. Sadržala je veliki broj ugljenisanih oblica pobijenih u lep, zajedno sa nekoliko komada kamena i ostacima ljudskih kostiju. Po obodu jame, zemlja je bila blago zapečena, dok je u unutrašnjosti preovlađivao veoma kompaktan i izrazito crven lep u kome se nalazilo ugljenisano drvo. Ova arheološka situacija se može tumačiti na dva načina.

Jedna pretpostavka je da se radi o spalištu, jer ova jama ima sve karakteristike spališta, ali se kao nedostatak ove hipoteze pokazuju male dimenzije jame, tako da se nije mogla obaviti kremacija odraslog čoveka. Međutim, ova hipoteza može biti potpuno opravdana ako je u pitanju kremacija mlade individue.

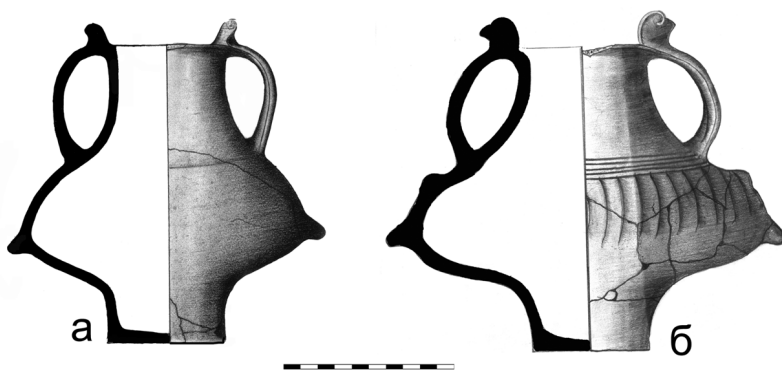
Sa druge strane, postoji mogućnost da se radi o jami iskopanoj radi odlaganja kostiju koje su preostale nakon pohranjivanja u urnu, zajedno sa ostacima drveta koje je služilo kao gorivo.

Još jedna za interpretaciju zanimljiva arheološka celina je tzv. zona peći. Naime, na južnom delu tumula naišlo se na zonu koncentrisanog lepa, koji je sezao i u južni kontrolni profil. Kada je kontrolni profil uklonjen, konstatovana je peć. Peć je bila lošeg kvaliteta, verovatno iz razloga njene kratkoročne ili povremene upotrebe. Najverovatnije se radilo o davanju počasti preminulima (daći). Ovoj tvrdnji u prilog ide i posuda nađena u neposrednoj blizini, verovatno ritualno razbijena, u kontekstu sa nagorelim životinjskim kostima.

Keramika

U tumulu 2, pored atipičnih fragmenata keramike, kao reprezentativni keramički nalazi nađene su tri urne i jedna posuda, dok se na osnovu načina njihove izrade, ukrašavanja, kao i samog rituala pretpostavlja da one pripadaju srednjem bronzanom dobu, tačnije zapadnosrpskoj varijanti vatinske kulture.

Najpre je pronađena urna 1 (slika 4a), koja je u potpunosti očuvana. Po izgledu podseća na karakteristične urne koje pripadaju zapadnosrpskoj varijanti vatinske kulture, ali i na urne koje potiču iz vatinske kulture, tačnije iz prve faze ove kulture – pančevacko-omoljičke.

Slika 4.
a) urna 1
b) urna 2

Figure 4.
Urns from mound II

Naime, urna je izrađena od delimično prečišćene gline oker boje. Keramika je glačana. Kao ornamenti, javljaju se četiri bradavičaste drške koje se nalaze na truhu posude. Na njoj su karakteristične lučne drške koje spajaju obod i truh (*ansa lunata*), sa jezičastim završecima. Obod ove urne je blago razgrnut.

Druga urna je pronađena u segmentu 4. Za razliku od prve nađena je u fragmentima. Ona je nešto drugačije forme i manje zapremine. Izrađena je od delimično prečišćene gline sa primesama peska. Poput prve urne, glina je redukciono pečena, što joj daje izrazito crnu boju. Njen obod je blago razgrnut. Urna 2 je ukrašena bradavičastim drškama na truhu. Na vratu i truhu se nalaze vertikalne i horizontalne kanelure. Na nekim fragmentima uočen je i crveni premaz sa spoljašnje i unutrašnje strane.

Urna 3 je nađena u zoni centralnog spališta (slika 4b). Ova je urna zateknuta u fragmentima, ali ipak u očuvanoj formi, tako da je njen sadržaj ostao netaknut. Urna je sačinjena od kvalitetnije gline koja je bila prečišćena. Takođe je redukciono pečena. Ako se u razmatranje uzme način ukrašavanja, urna 3 više podseća na vatinsku kulturu nego na njenu zapadnosrpsku varijantu. Obod je razgrnut. Povezan je sa truhom dvema drškama koje imaju vertikalne ukrasne završetke. Truh urne je ukrašen vertikalnim kanelurama. Truh je ukrašen i bradavičastim drškama.

U južnom kontrolnom profilu nađeni su fragmenti posude, čija je forma ustanovljena nakon njihovog spajanja. Ona se svojom formom razlikuje od urni iz ovog tumula. U blizini fragmenata nisu uočeni ostaci pokojnika, što ide u prilog pretpostavci da je ovo obična posuda koja je ritualno razbijena.

U istočnom profilu je uočeno par fragmenata keramike koji pripadaju posudi koja je lošije izrađena. Ova keramika je izrazito porozna, crvene boje sa urezima na obodu kao ukrasima. Na osnovu njih nije mogla da se utvrdi forma cele posude, kao ni njena funkcija.

Kremen

Veliku količinu nalaza čine kremen i odbici (više od 450 komada). Najveća koncentracija je uočena u segmentu I i segmentu II. Kao reprezentativni kremen nalazi izdvajaju se sečivo od gorskog kristala i jedna strelica sa trnom. Pored toga, nađena je alatka koja podseća na strugač. Detaljna tehno-morfološka analiza kremenika tek treba da se obavi, kako bi se stekao uvid u kvalitet kremenika, kao i tačan broj i odnos odbitaka, jezgara i alatki. Kremen je klasifikovan po boji, ali ta vrsta analize nije donela značajnije rezultate.

Na osnovu preliminarne analize urađene od strane polaznika seminara geologije, zaključeno je da je većina kremenih alatki izrađena od rožnaca sa raznim primesama u vidu krečnjaka i magnezijuma.

Diskusija i zaključak

Na osnovu prikupljenih podataka, pokrenut je niz pitanja o pripadnicima zapadnosrpske varijante vatinske kulture. Kako je već poznat način sahranjivanja u okviru ove kulturne grupe, lako se dolazi do novih pretpostavki, kao i zaključaka koji se tiču rituala koji su pratili pogreb. Antropološke analize sadržaja urni, urađene od strane prof. dr Marije Đurić, pokazuju da se radi o veoma mladim individuama (deci starosti do 10 godina). U urnama nije bilo priloga, kao ni ostataka u vidu metalnih nalaza, što se smatra karakteristikom grobova iz ovog perioda.

Naime, na većini istraženih lokaliteta koji pripadaju ovoj kulturnoj grupi, uočen je mali broj kremenih nalaza. Ovo nije slučaj za lokalitet Ilirsko groblje, gde je u tumulu 2 nađeno oko 450 kremenih nalaza. Ovim saznanjem se menja slika o značaju kremenika kao materijala koji je pratio ritual sahranjivanja. Treba napomenuti da se kremenika nalazi uglavnom sastoje od manjih ili većih odbitaka koji ne bi mogli imati nikakvu praktičnu primenu, tako da se kao zaključak nameće njegov ritualni uloga. Stoga, može se oprezno pretpostaviti da je kremen korišćen umesto bronzanih priloga, jer su u pitanju grobovi mladih individua za koje se uglavnom ne može vezati upotreba nakita. Ovom činjenicom se može objasniti potpuna odsutnost bronzanih nalaza iz humke 2.

Ovim istraživanjem došlo se do novih i važnih zaključaka o pripadnicima kulturne grupe poznate kao zapadno srpska varijanta vatinske kulture. Nastavkom arheoloških istraživanja, kako na ovom lokalitetu, tako i na celom području moglo bi se doći do potpunijih rezultata, koji će upotpuniti postojeću sliku o srednjem bronzanom dobu zapadne Srbije.

Dalji rad bi trebalo usmeriti na detaljnije proučavanje ritusa sahranjivanja, socijalnog života pripadnika zajednica, kao i na traganje za naseljima koja, kao što je poznato, nisu konstatovana na ovom području.

Literatura

- Garašanin M. 1983. Grupa Belotić – Bela Crkva. U *Praistorija Jugoslavenskih zemalja*. (ur. A. Benac). Sarajevo: Svijetlost, str. 705-718
- Garašanin M. 1973. *Praistorija na tlu SR Srbije*. Beograd: SKZ
- Jovanović P. Đ. 1892. Tablje, tumuli, gomile Bukovačkog polja i Čeljska pećina. *Starinar*, II: 46-55
- Lazić M. 1989. *Tipografija i tipologija praistorijskih tumula u Srbiji i Crnoj Gori*. Beograd: Centar za arheološka istraživanja
- Reljić D., Tomašević S. 1993. Bronzanodopski lokaliteti valjevskog kraja – problemsko rekognosciranje gornjeg toka Lepenice, *Petničke sveske*, 33/II: 42
- Valtrović M. 1893. Praistorijske starine u Valjevskom i podrinskom okrugu. *Starinar*, X, knj. 3-4: 75-97

Djordje Lazić, David Bakić and Andrijana Sofranić

Preliminary Report of Excavation at Illirian Graveyard Site – Campaign 2004

During July 2004, the Petnica Science Center, the National Museum in Belgrade and the Institute for the Protection of Cultural Monuments in Valjevo (Serbia and Montenegro) jointly organised the archaeological excavation at the Bronze Age mound necropolis. The Illyrian Graveyard site had been discovered during the 2003 field-survey campaign, when nine well-preserved prehistoric earth-mounds had been recorded. Numerous fragments of ceramic vessels, bronze jewellery, flint-tool artefacts and fragmented human bones were discovered and collected from the surface.

A round zone of compacted earth, 5 m in diameter was discovered in the centre of the mound. This zone probably presents some kind of platform for the central grave. One pit (80 cm in diameter and 25 cm deep) was dug under the platform where we observed burnt wood, charcoal and small fragments of bones, all suggesting the existence of a cremation site. At the same location, the cremated human bones had been collected with great care and placed in an urn. The urn was situated underneath the soil platform and was covered with two big plaque-like white stones. The urn contained remains of an adult individual, pending anthropological analysis, of unknown age and sex, without any grave goods. Beside the urn discovered under the central platform, two additional urns were unearthed. Both urns contain cremated human remains without any grave goods.

All the ceramic vessels show typical ornamentation for Middle Bronze Age of the Central Balkans, and were assigned to the so-called Vatin Culture. We have collected more than 450 flint-tools of various types, functions and raw materials in all sections of the mound.

